

SOVYET TÜRKMENİSTANI'NIN LATİN ALFABESİNE GEÇİŞ SÜRECİNDE "GIZIL YOL" DERGİSİ

Tahir AŞİROV* & Serdar ACAR**

Öz

Sovyet Türkmenistan'ı Dönemi Türkmenistan'da siyasi, edebî, ekonomik, toplumsal ve kültürel bakımdan ciddi değişim ve dönüşümlerin meydana geldiği bir dönemdir. Bu köklü değişimler, dönemin basın yayın hayatında geniş yer edinmiş aynı zamanda bu değişimlerinin uygulanması için basın yayın faaliyetleri ideoloji aracı olarak da kullanılmıştır. Dönemin basının ele aldığı temel konularının başında komünizm ideolojisinin yayılma ve yerleştirilmesi gelmektedir. *Pioner*, *Bolşevik*, *Gızıl Goşun* gibi süreli yayınlar propaganda amacıyla hizmet etmiş, komünizmin halka yayılmasında mühim bir rol üstlenmişlerdir. Diğer taraftan Türkistan'da ceditçi (yenilikçi) aydınlar basın yayın yoluyla yenileşme yolunda önemli faaliyetlere imza atmıştır. Bu basın- yayın faaliyetlerinde üzerinde durulan esas konu hemen hemen Türk dünyasının her yerinde tartışılacak dil ve alfabe meselesidir. Türkmen süreli yayınlarında da alfabe meselesi, Arap harflerinin devamını savunanlar (kadimciler) ile Latin alfabesine geçilmesi gerektiğini savunanlar (yenilikçiler) olmak üzere farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu tartışmalar ışığında Sovyet Türkmenistan'ında Latin alfabesine geçiş sürecinin ve Latinleştirmenin öncülüğünü üstlenen süreli yayın organı, *Gızıl Yol* (Kızıl Yol) dergisi olmuştur. 1928 yılında Aşgabat'ta Nedirbay Aytakov, Annagulı Artıkov ve Kümüşalı Böriyev'in sorumlu redaktörlüğünde yayın hayatına başlayan ve toplam beş sayısı çıkarılan *Gızıl Yol* (Kızıl Yol) dergisi, Sovyet Türkmenistan'ında yeni alfabe üzerine yapılan çalışmalara rehberlik eden edebî-sosyal dergi olma özelliğini taşır. Derginin yazar kadrosu, XX. yüzyılda Türkmen dili, tarihi ve medeniyeti üzerine değerli yazılar kaleme alan aydınlardır. *Gızıl Yol* (Kızıl Yol)'da Arap alfabesinin fonetik (sesbilgisi) açıdan Türkmen Türkçesine uygun olmaması, okuma- yazma ve matbuatta yaşanan zorluklar çerçevesinde bilimsel olarak Latin alfabesine geçilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş, bu amaç ve hedef etrafında yazılar kaleme alınmıştır. Aynı zamanda dergide, kardeş Türk Cumhuriyetlerindeki Latinleştirme çalışmalarına da yer verilmiştir. Sovyet Türkmenistan'ında Latinleştirme sürecinin birçok yönünün aydınlatılması bakımından *Gızıl Yol* (Kızıl Yol) dergisi hem yazar kadrosu hem de içerik olarak oldukça önemli bir yayındır. Dönemin önemli simalarının özellikle ceditçi (yenilikçi) olarak adlandırılan Türkmen aydınlarının yazılarının yer aldığı *Gızıl Yol* (Kızıl Yol) dergisi, hem Sovyet Türkmenistan'ında Latinleştirme sürecinin yayın organı hem de propaganda aracı olma özelliği bakımından dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Türkmenistanı, *Gızıl Yol* Dergisi, Latin Alfabeti, Matbuat, Türkmen aydınlar.

"GYZYL YOL" JOURNAL THE OF SOVIET TURKMENISTAN'S AT THE TRANSITION STAGE TO LATIN ALPHABET

Abstract

The Soviet Turkmenistan Period is a period in which serious changes and transformations took place in terms of political, literary, economic, social and cultural aspects in Turkmenistan. These radical changes had a wide place in the media life of the period, and at the same time, media activities were used as an ideological tool for the implementation of these changes. At the beginning of the main issues dealt with by the press of the period is the spread and placement of the communist ideology. Periodicals such as *Pioner*, *Bolshevik*, *Gyzyl Goshun* served for propaganda purposes and played an important role in spreading communism to the public. On the other hand, jadid (innovative)

* Doç. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Zonguldak/TÜRKİYE, tahirashirov@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9684-0834

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, seerdar.acar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9513-6562

intellectuals in Turkestan carried out important activities on the way of innovation through the media. The main subject emphasized in these press-broadcasting activities is the language and alphabet issue, which is discussed almost everywhere in the Turkish world. In Turkmen periodicals, the issue of the alphabet has been discussed and discussed from different perspectives, including those who advocate the continuation of the Arabic letters (kadims/ancientists) and those who advocate the transition to the Latin alphabet (innovators). In the light of these discussions, the periodical organ that took the lead of the transition to the Latin alphabet and Latinization in Soviet Turkmenistan became the *Gyzyl Yol* (Red Way) magazine. *Gyzyl Yol* (Red Way) magazine, which started its publication life in 1928 in Ashgabat under the responsible editorship of Nedirbay Aytakov, Annaguly Artykov and Kumushali Boriyev, was published in a total of five issues. Has the feature of being the writer staff of the journal, XX they are the intellectuals who wrote valuable articles on the Turkmen language, history and civilization in the 19th century. In the *Gyzyl Yol* (Red Way), the fact that the Arabic alphabet is not suitable for Turkmen Turkish in terms of phonetics (phonetics) and the necessity of switching to the Latin alphabet scientifically within the framework of the difficulties experienced in literacy and printing has been emphasized, and articles have been written around this aim and target. At the same time, Latinization studies in sister Turkic Republics were also included in the journal. *Gyzyl Yol* (Red Way) magazine is a very important publication in terms of both its author staff and its content in terms of illuminating many aspects of the Latinization process in Soviet Turkmenistan. *Gyzyl Yol* (Red Way) magazine, which includes the writings of the important figures of the period, especially the Turkmen intellectuals who are called jedidizm (innovative), draws attention both in terms of being the media organ of the Latinization process in Soviet Turkmenistan and being a propaganda tool.

Keywords: Soviet Turkmenistan, Gyzyl Yol Journal, Latin Alphabet, Publication, Turkmen Intellectuals.

Giriş

XX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Türkmenistan'da önemli konulardan biri yenileşme meselesidir. Tarihe “Ekim İhtilali” olarak geçen 1917 Ekim Devrimi'nden itibaren başlayan siyasi değişimler, Türkmen tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle Sovyet Türkmenistan'ında, değişim ve gelişimin yaşanmasına etki eden en önemli faktör dönemin ideolojisidir. Sovyet Birliği Dönemi'nde komünizm ideolojisinin yayılma ve yerleştirilme çalışmalarında, basının ayrı bir yerinin olduğunu görmek mümkündür. Bu nedenle Sovyet Türkmenistan'ında basında, özellikle süreli yayınlarda gelişim yaşanmıştır. Bu süreçte basın-yayın organlarının, dönemin ideolojisinin kitlelere ulaştırılmasında propaganda faaliyetlerinin aracı olarak özel bir hizmeti olmuştur. Bunlardan biri de kuşkusuz *Pioner* dergisidir. 1926-1930 yılları arasında Türkmençe yayımlanan *Pioner* dergisi, Ekim 1917 İhtilali ile başlayan siyasi, sosyo-kültürel değişim ve gelişim döneminin süreli yayınlarından biridir (Aşirov, 2021).

Aynı şekilde Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarından itibaren Türkmenistan'da önemli konulardan biri de dil ve alfabe meselesi olmuştur. Sovyet Türkmenistan'ında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş süreci yaşanmıştır (Aşirov-Orazsahedov, 2020, 74-76). Sovyet Türkmenistanı basınında, Arap harflerinin devamını savunanlara karşı Latin alfabesinin gerekliliği üzerine kaleme alınan yazılar yer almıştır. Genellikle bu yazıların altında müellif olarak “Latinçi” ismiyle mahlas yazılmıştır. 1926 yılında “Türkmenistan” gazetesinde “Nä Sebepli Latin Harpına Geçmeli” (Ne Sebepten Latin Alfabesine Geçmeli) adlı yazı da “Latinçi” imzalıdır. Aynı şekilde Latinçi'nin 1927 yılında *Pioner* dergisinin 15-16. birleşik sayısında “Pioner Edebiyatı” bölümünde “Arap Harfları” adlı yazısı yayımlanmıştır (Aşirov, 2021: 130-132). Sovyet Türkmenistan'ında Latinleştirme işini üstlenen yayın organı ise *Gızıl Yol* (Kızıl Yol) dergisidir.

1. Gızıl Yol Dergisi

1.1. Gızıl Yol Dergisi İle İlgili Çalışmalar

Gızıl Yol dergisi, Sovyetler Birliği Dönemi'nde Türkmenistan'da Latinleştirme alanındaki birçok mesele için önemli bilgiler içeren süreli yayın olma özelliğine sahiptir. Özellikle dergide yer alan yazılardaki bilgiler birinci elden kaynaklardır. Nitekim *Gızıl Yol* dergisinin 4-5. birleşik sayısındaki “Türkmenistan *Gızıl Yol* Curnalı” (Türkmenistan *Kızıl Yol* Dergisi) başlıklı makalede, *Gızıl Yol* dergisinin yayın hayatına başlaması ve serüveni ile ilgili değerli bilgiler verilmektedir. Ayrıca bu makale *Gızıl Yol* dergisinin amacını içermesi bakımından tanıtıcı bir yazıdır (Türkmenistan *Gızıl Yol* Curnalı, 1928: 4-5/40-41). Buna rağmen Sovyet Türkmenistan'ında 1928 yılında Aşkabat'ta yayımlanan *Gızıl Yol* dergisiyle ilgili özel bir çalışma yapılmamıştır. Ancak dergi ile ilgili farklı çalışmalarda yer alan bilgiler ayrı bir önem taşır. Türkmen basın tarihinin önemli temsilcilerinden ve *Pioner* dergisinin editör yardımcılarında biri olan Yakup Nasırlı, 1929 tarihinde Sovyet Türkmenistan'ında matbuat üzerine “Turkmenovedeniye” (Türkmen Araştırmaları) dergisinde “Natspeçat ve Turkmenistane: Kratkiy Oçerk İstorii Periodičeskoj Peçatı” (Türkmenistan'da Ulusal Basın: Süreli Yayınlar Tarihinin Kısa Bir Özeti) adlı makalesinde, *Gızıl Yol* dergisinden kısaca bahsetmektedir (Aşirov- Arıcan, 2020: 45-50). Aynı şekilde Türkmen basın tarihinin değerli araştırmacılarından Mämmetdurdı Annagurdov tarafından 1962 yılında yayımlanan “Sovet Türkmenistanının Metbugat Tarihinden Oçerkler” (Sovyet Türkmenistan'ının Matbuat Tarihinden Denemeler) adlı eserinde, *Gızıl Yol* dergisi ile ilgili genel bir bilgi bulunmaktadır (Annagurdov, 1962, 477-480).

Aynı şekilde Sovyet Türkmenistan'ında egemen ideoloji tarafından hazırlanan, araştırmanın konu ve kapsamında belirleyici nitelikte olan “Türkmen Sovyet Ensiklopediyası” (Türkmen Sovyet Ansiklopedisi) adlı eserde *Gızıl Yol* dergisi şu şekilde tanıtılmaktadır: “*Gızıl Yol* –dergi. TSSR MİK

nezdindeki Latinleştirme boyunca yeni alfabe komitesinin yayın organı. Derginin 1. sayısı 1928 yılının Haziran ayında 1050 tiraj ile büyük dergi forumunun 20 [10] sayfa hacimde yayımlanmıştır. Sorumlu redaktör N. Aytakov'dur. Dergide Türkmen yazımının Arap grafiğinden Latin grafiğine geçirilmesinin önemi, yeni alfabeyi hayata geçirmenin müspet yönleri hakkında genel meseleler ile birlikte Latin alfabesinin yazım kuralları beyan edilmektedir. Bu nedenle okul öğretmenlerinin yeni alfabeyi iyi özümsemelerine, onların halkın eğitilmesi sürecini hızlandırması yönündeki görevlerine özel dikkat çekilmiştir. Dergide roman, hikâye gibi bazı edebî eserler de yayımlanmıştır. Okuyuculara kardeş cumhuriyetlerde Latinleştirme çalışmalarının durumu hakkında da bilgi verilmektedir. Derginin son (5-6) [4-5] birleşik sayısı 1928 yılın Aralık ayında yayımlanmıştır” (Türkmen Sovet Ensiklopediyası, 1979: II/543).

1.2. *Gızıl Yol* Dergisinin Gayesi ve Kapsamı

Gızıl Yol dergisinin kapağında yer alan ismin altındaki alt başlıkta derginin amacı ve kapsamı şu şekilde tanıtılmaktadır: “Türkmen yarın elipbisini yönetmek işinde yol görkezicilik edyân edebî ictimâğı curnaldır” (Türkmen yeni alfabesini yürütme çalışmasında yol göstericilik yapan edebî – sosyal dergidir). Görüldüğü üzere *Gızıl Yol* dergisi, Sovyet Türkmenistan’ı Merkez Komitesi’ne bağlı olarak faaliyet yürüten Latinleştirme Komitesi’nin yayın organıdır. *Gızıl Yol* dergisinde yayımlanan “Türkmenistan *Gızıl Yol* Curnalı” başlıklı makalede, bu konu şu şekilde beyan edilmektedir: “Şimdiki yeni Latin alfabesi ile yayımlanan birkaç gazete ve dergilerimiz vardır. Bununla birlikte tekrardan yeni Türkmen dilinde Türkmenistan Latin Komitesi tarafından *Gızıl Yol* (Krasny Put [Kızıl Yol]) adında dergi yayımlıyor” (4-5/40). *Gızıl Yol* dergisinin ilk sayısında yayımlanan “Latinçalaştırma Çağırması” (Latinleştirmeye Çağırıyoruz) adlı editoryal makalede, derginin Latinleştirme de öncü olması ve bu konuda oluşabilecek farklılıklara izin vermemek için yayımlandığı şöyle ifade edilmiştir: “Latinleştirmede farklılık olmaması için bu [*Gızıl Yol*] dergiyi yayımlıyoruz” (Latinçalaştırma Çağırması, 1928: 1/1).

Derginin kapsamı ile ilgili bilgi ise aynı yazı da şöyle açıklanmıştır: “Dergimizde sadece Latince doğrultusunda olmayıp, başka da bilgi verecek, meslekî eğitim ile ilgili ilmi makaleler, edebî hikâyeler ve farklı türdeki eserler de yayımlanacaktır” (Latinçalaştırma Çağırması, 1928: 1/1). Ayrıca “Türkmenistan *Gızıl Yol* Curnalı” başlıklı makalede, derginin içeriğini dört başlık altında tasnifleyerek şu şekilde açıklanmaktadır: “Bu dergide yazılan makalelerin türleri:

- I. Yeni Latin alfabesinin halk arasında yayılması,
- II. Yeniyi nasıl doğru yazmalı,
- III. Öğretmenlerin yapması gereken çalışmalar,
- IV. Her tür medenî ve siyasi makalelerdir” (Türkmenistan *Gızıl Yol* Curnal, 1928: 4-5/40).

1.3. *Gızıl Yol* Dergisinin Sayıları ve Yayın Kurulu

1928 yılında Türkmenistan’ın başkenti Aşkabat’ta yayımlanan *Gızıl Yol* dergisinin toplam kaç sayı çıkarıldığı meselesi önemlidir. Nitekim Annagurdov “Sovet Türkmenistanının Metbugat Tarihinden Oçerkler” adlı eserinde, *Gızıl Yol* dergisinin birleşik sayı olmakla birlikte altı sayının olduğu görülmektedir (Annagurdov, 1962, 477-480). Aynı bilgi *Türkmen Sovyet Ansiklopedisi*’nde de yer almaktadır (Türkmen Sovyet Ensiklopediyası, 1979: II/543). Ancak *Gızıl Yol* dergisinin günümüzde kütüphanelerde mevcut beş sayısı bulunmaktadır.

1.3.1. *Gızıl Yol* Dergisinin İlk Sayısı ve Yayın Kurulu

Gızıl Yol dergisinin ilk sayısı Haziran 1928 tarihinde Aşkabat’ta yayımlanmıştır. *Gızıl Yol* dergisinin ilk sayısında “Cogapkâr Yazıcıları” (Sorumlu Yazarları) diye isimlendirilen derginin

sahibi- sorumlu müdürü ve editörü olarak Hedirbay Aytakov (1894-1938), Annagılı Artıkov ve Kümüşalı Böriyev isimleri geçmektedir. *Gızıl Yol* dergisinin yayın evi olarak kapakta “Türkmenistan Devlet Neşriyatı” gösterilmiştir. Derginin bu sayısı büyük boy olup, 10 sayfadan ibarettir (*Gızıl Yol* Dergisi, 1 Haziran 1928). Ancak Türkmen Sovyet Ansiklopedisi’nde Haziran 1928 yılında yayımlanan derginin ilk sayısının büyük boyda 20 sayfa ve 1050 tiraj olarak yayımlandığı kaydedilmiştir (Türkmen Sovet Entsiklopediyası, 1979: II/543). Fakat Annagurdov da kütüphanede bulunan nüshayı doğrular nitelikte derginin büyük boy 10 sayfa ve 1050 tiraj olarak yayımlandığını belirtmektedir (Annagurdov, 1962, 477).

1.3.2. *Gızıl Yol* Dergisinin 2-3. Birleşik Sayıları ve Yayın Kurulu

Gızıl Yol dergisinin 2-3. birleşik sayısı Eylül –Ekim 1928 tarihinde Aşkabat’ta yayımlanmıştır. *Gızıl Yol* dergisinin 2-3. birleşik sayısında “Cogapkâr Yazıcıları” (Sorumlu Yazarları) diye isimlendirilen derginin sahibi- sorumlu müdürü ve editörü olarak Aytakov, Artıkov ve Böriyev isimleri geçmektedir. *Gızıl Yol* dergisinin yayın evi olarak kapakta “Türkmenistan Devlet Neşriyatı” gösterilmiştir. Derginin bu sayısı küçük boy olup, 45 sayfadan oluşmaktadır. Bu sayının 1050 tiraj olduğu arka kapakta belirtilmiştir (*Gızıl Yol* Dergisi, 2-3 Eylül –Ekim 1928). Ayrıca *Gızıl Yol* dergisindeki “Türkmenistan *Gızıl Yol* Curnalı” (Türkmenistan Kızıl Yol Dergisi) başlıklı makalede, derginin 2-3. birleşik sayısı hakkında şöyle bilgi verilmektedir: “*Gızıl Yol* dergisinin 2-3. [birleşik] sayısı (numarası) 1050 tiraj (nüsha) olup, ondan 100-200 sayıya yakın ilgili kurumlara verilip diğerleri her bir il ve ilçe okullarına parasız dağıtıldı” (4-5/40).

1.3.3. *Gızıl Yol* Dergisinin 4-5. Birleşik Sayıları ve Yayın Kurulu

Gızıl Yol dergisinin 4-5. birleşik sayısı Kasım – Aralık 1928 tarihinde Aşkabat’ta yayımlanmıştır. *Gızıl Yol* dergisinin 4-5. birleşik sayısında “Cogapkâr Yazıcıları” (Sorumlu Yazarları) diye isimlendirilen derginin sahibi- sorumlu müdürü ve editörü olarak Aytakov, Artıkov ve Böriyev isimleri geçmektedir. *Gızıl Yol* dergisinin yayın evi olarak kapakta “Türkmenistan Devlet Neşriyatı” gösterilmiştir. Derginin bu sayısı küçük boy olup, 41 sayfadan oluşmaktadır. Bu sayının 1050 tiraj olduğu arka kapakta belirtilmiştir (*Gızıl Yol* Dergisi 4-5 Kasım – Aralık 1928). Ancak Annagurdov eserinde ve Türkmen Sovyet Ansiklopedisi’ndeki “*Gızıl Yol* Dergisi” ile ilgili madde de derginin 5-6. birleşik sayısı Kasım – Aralık olarak geçmektedir (Annagurdov, 1962, 480; Türkmen Sovyet Entsiklopediyası, 1979: II/543). Bunun Annagurdov tarafından “4-5” şeklinde yazılması yerine sehven veya istinsah esnasında hatalı olarak “5-6” yazılmasından kaynaklı olduğu söylenebilir. Çünkü derginin bu sayısı, 1928 yılının Kasım – Aralık sayısı olmasından dolayı 4-5 numaralar ile yayımlanmıştır. Sebebi 2-3. birleşik sayısı Eylül – Ekim ayı adına yayımlanmıştır. Ayrıca Böriyev’in dergideki yazısında bu konuyla ilişkin şöyle bilgi verilmektedir: “*Gızıl Yol* dergisinin 4-5. [birleşik] sayısı yayımlanıyor” (Böriyev, 1928: 11). Sonuç olarak 1928 yılında Türkmenistan’ın başkenti Aşkabat’ta yayımlanan *Gızıl Yol* dergisinin toplam beş sayı yayımlandığı söylenebilir.

2. *Gızıl Yol* Dergisinin Yazar Kadrosu ve Yazıları

Sovyetler Birliği’nin ilk döneminde Türkmenistan’da matbuatta yazılar kaleme alan yazarların hayatı ve eserleri hakkında bilgi edinmek neredeyse imkânsızdır. Bazen de hayatlarına ilişkin bilgiler oldukça kısıtlıdır. Özellikle dönemin Türkmen düşünce yapısını yansıtan önemli ve farklı içerikli yazıların müellifini tespit etmekte güçtür. Bunun en önemli nedenlerinden birinin de siyasi olduğu görülmektedir. Bu dönemde yazarların matbuatta kaleme aldığı yazılarda, özellikle siyasi ve mizahî yazılarda farklı takma veya kısaltma adlarla imza attıkları görülebilir.

2.1. Muhammet Geldiyev

XX. yüzyıl Türkmen tarihine adını altın harflerle yazdıran dilci, düşünür Muhammet Geldiyev'dir (1889-1931) (Aşirov, 2020a, 50-53). Geldiyev'in *Gızıl Yol* dergisinin 1. sayısında "Täze Elipbiniň Kä Bir Yazuv Düzginleri Dogrısında Düşündirme" (Yeni Alfabenin Bazı Yazım Kuralları Hakkında Anlatma) adlı yazısı yayımlanmıştır (Geldiyev, 1928: 2-3).

2.2. Kümüşali Böriyev

Sovyet Türkmenistanı'nın ilk yıllarında Türkmen dili, tarihi ve medeniyeti üzerine değerli yazılar kaleme alan bilge, dilci Kümüşali Böriyev'dir (1896-1942) (Aşirov, 2020a, 48-50). Böriyev'in *Gızıl Yol* dergisinin 4-5. birleşik sayısında "Türkmenistanda Latin Yazıvı" (Türkmenistan'da Latin Yazımı) adlı yazısı yayımlanmıştır (Böriyev, 1928: 9-13).

2.3. Berdi Kerbabayev

XX. yüzyıl Türkmen halkının büyük simalarından ve *Gızıl Yol* dergisinin yazarlarından biri olan Berdi Kerbabayev'dir (1894-1974) (Aşirov-Albayrak, 2020: 423-435). Sovyet döneminde (Dönemi'nde) Türkmen edebiyatının kurucularından Kerbabayev'in *Gızıl Yol* dergisinin 2-3. birleşik sayısında "Durmuşımızdan Gıgacık Bir Hikaya" (Hayatımızdan Kısaca Bir Hikâye) adlı hikâyesi yayımlanmıştır (Kerbabayev, 1928: 21-28).

2.4. Şemseddin Kerimi

"Türkmen Gızana" (Türkmen Kızına), "Novruz Gicesi ya-da Görgülü Aycemal" (Nevruz Gecesi veya Aciz Aycemal) ve "Gızını Okatmasa Menin Ayalım Däl" (Kızını Okutmasa Benim Eşim Değil) adlı yazıları kaleme alan yazar Şemseddin İmameddinoğlu Kerimi'nin (1893-1937) *Gızıl Yol* dergisinin 2-3. birleşik sayısında "Öldi-de Dındı" (Öldü de Kurtuldu) adlı hikâyesi yayımlanmıştır (Kerimi, 1928: 33-36).

2.5. Annagulu Artıkov

Yaş Carçı dergisinin "Mesül Muharrırı" Annagulu Artıkov'dur (Aşirov, 2020a: 96-103). "Türkmenistan Maarif Halk Komiseri" Artıkov'un *Gızıl Yol* dergisinin 1. sayısında "Oba Mugallımlarınıñ Vazıpaları" (Köy Öğretmenlerinin Görevleri) (Artıkov, 1928a: 3-4), 2-3. birleşik sayısında "Birinci Basgıç ve Savatsızlığı Yok Edyän Mekteplerini: 1928-29-nci İldaki Hasılı" (İlkokul ve Bilimsizliği Kaldıran Okulların: 1928-1929 Yıldaki Neticesi) (Artıkov, 1928b: 9-15) ve 4-5. birleşik sayısında "Okuv Üçin Göreşmek Gerek" (Okul İçin Mücadele Gerekli) adlı yazıları yayımlanmıştır (Artıkov, 1928c: 5-8).

2.6. Abdulla Hocamberdiyev

Gızıl Yol dergisinin yazarlarından "A. H." kısaltma isimli yazarın 1928 yılında *Gızıl Yol* dergisinin 4-5. birleşik sayısında "Rayon Magarır İnispektirlerimiziñ İşengirliğı" (İlçe Maarif Müfettişlerimizin Aktifliğı) adlı yazısı yayımlanmıştır (Abdulla Hocamberdiyev, 1928: 21-22). Ad ve soyadının ilk harflerinin kısaltmasıyla yazısının altına imza atan yazar "A. H."in dönemin yazarlarından Abdulla Hocamberdiyev olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Abdulla Hocamberdiyev'in yazılarında genellikle kısaltma isim kullandığı görülebilir (Aşirov, 2020b: 273-280).

2.7. M. Şamıratıoğlu

Gızıl Yol dergisinin yazarlarından M. Şamıratıoğlu'nun 1928 yılında *Gızıl Yol* dergisinin 4-5. birleşik sayısında "Balalar Öyleri ve Bağları" (Çocuklar Evleri ve Bahçeleri) adlı yazısı yayımlanmıştır (Şamıratıoğlu, 1928: 14-20). Aynı şekilde Şamıratıoğlu, 1925 yılında *Türkmenistan* gazetesinde "Dil ve İmla Gurultayı" adıyla dilbilgisi ile ilgili bir yazı kaleme almıştır (Şamıratıoğlu, 1925).

2.8. İ. İşanov

Dönemin süreli yayınlarında dil ve edebiyat, özellikle Latin alfabesi konusunda yazılar kaleme alan İ. İşanov'un 1928 yılında *Gızıl Yol* dergisinin 2-3. birleşik sayısında “Yol. Agamalıoğlu ve Taze Elipbi” (Sayın Ağamalıoğlu ve Yeni Alfabe) adlı yazısı yayımlanmıştır (İşanov, 1928: 17-20). İ. İşan'ın 1929 yılında *Türkmenistan* gazetesindeki “Arap Alfabesini Kovuyoruz” adlı yazısı yayımlanmıştır (İşan, 1929).

2.9. S. Gapurov

Sovyet Türkmenistanı Dönemi'nde “Türkmen Dili”, “Ene Dili” (Ana Dili), “İmla Hakkında” ve Türkmençe olarak yayımlanan süreli yayınların dili ve imlası üzerine yazılar kaleme alan S. Gapurov'un 1928 yılında *Gızıl Yol* dergisinin 2-3. birleşik sayısında “Uç Oynan” adlı yazısı yayımlanmıştır (Gapurov, 1928: 29-31). 1926 yılında *Türkmenistan* gazetesindeki “Türkmen Dili” adlı şiirin yazarı olarak “S. H. Gapurov” ismi geçmektedir (Gapurov, 1926). S. Gapurov'un 1930 yılında *Türkmenistan* gazetesindeki “İmla Hakkında” adlı yazısı yazarı yayımlanmıştır (Gapurov, 1930). Geldiyev tarafından 1931 yılında hazırlanan “Türkmen Yaş Goşgıçıları” (Türkmen Genç Şairleri) adlı eserde, S. Gapurov ismini görmek mümkündür (Aşirov, 2019: 54).

2.10. Amangeldi Begcanoğlu

Dönemin süreli yayınlarında edebî dil, imla ve terminoloji konularında tartışmalı yazılar kaleme alan Amangeldi Begcanoğlu'nun 1928 yılında *Gızıl Yol* dergisinin 4-5. birleşik sayısında “Etnografiya Cähetinden Türkmenistanı Ögreniş” (Etnografi Bakımdan Türkmenistan'ı Araştırma) adlı yazısı yayımlanmıştır (Begcanoğlu, 1928: 32-33). Türkmen düşünce tarihinde “Kızıl Goşın Elipbiyi” ve “Ene Dili” adlı eserlerin yazarı Amangeldi Begcanov ismini görmek mümkündür (Aşirov, 2020a: 215-216).

2.11. Mahmut İsmayılov

Gızıl Yol dergisinin yazarlarından şair Mahmut İsmayılov'dur. “M. İsmailoğlu” adıyla 1928 yılının *Pioner* dergisinde 1. (18.) sayısında “Bay ve İşan” adlı yazının yazarıdır (Aşirov, 2021: 193). Ayrıca Geldiyev tarafından 1931 yılında hazırlanan “Türkmen Yaş Goşgıçıları” (Türkmen Genç Şairleri) adlı eserde, Mahmut İsmayılov ismi görülebilir (Aşirov, 2019: 54). İsmayılov'un 1928 yılında *Gızıl Yol* dergisinin 2-3. birleşik sayısında “Taze Geldi, Köne Çık” (Yeni Geldi, Eski Git) adlı şiiri yayımlanmıştır (İsmayılov, 1928: 32).

Yukarıda adı geçen yazarlardan başka dergide, “S. Yiş” müstear isimli yazarın “Köne Elipbi ve Türkmen Taze Elipbisini Özleşdiriş” (Eski Alfabe ve Türkmen Yeni Alfabesini Öğretilmesi) adlı yazısı (S. Yiş. 1928, 9-10), Ahmıdıf'ın “Türkmenistan Oba Akıdıcılarını Hızirlänj” adlı yazısı (Ahmıdıf, 1928: 5-8), Hoca Şükivif'in “Taze Yol” (Yeni Yol) adlı şiiri (Şükivif, 1928: 30-31), Mir Abbas Mir Bağır Zada'nın “Dongan (Çin) Halkınıj Türk Taze Elipbisine Geçmegi” isimli yazısı (Mir Bağır Zada, 1928: 34-36), Aga-Zada'nın “Gızıl Tamga” adlı yazısı (Aga-Zada, 1928: 37-39), “P. A.” kısaltma isimli yazarın “Oba Sıyası-Magarıf Metbugat İşleri” (Köy Siyasi –Maarif Matbuat İşleri) adlı yazısı (P. A. 1928: 23-29) ve “S.B” müstear isimli müellifin “Harazım-Hıva Babatında Bir Müläniza (Oylanşık)” (1/8-9) isimli tarihi makalesi yayımlanmıştır (S.B. 1928: 1/8-9; 2-3/37-45). Ayrıca dergide imzasız yazılar da bulunmaktadır. Nitekim “Latinçalaşdırma Çağırarıs” (Latinleşirmeye Çağırıyoruz) adıyla derginin 1. sayısının ilk makalesi, editoryal yazı olduğu söylenebilir (1/1). Bununla birlikte “TSSŞ Oba ve Şehir Mekteplerinde Ülke Ögreniş İşleri” (1/4-6), Maksim Gorki'nin “Sungat” (1/6-7), “Türkmenistan *Gızıl Yol* Curnalı” (4-5/40-41) ve diğer yazılar yer almaktadır.

3. *Gızıl Yol* Dergisi ve Latinleştirme

Gızıl Yol dergisi, Türkmenistan’da Latin alfabesine geçiş sürecinin panoraması olan süreli yayınlardan biridir. Dergide Latinleştirme ile ilgili yazılar genel olarak iki başlıkta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki yeni Latin alfabesinin dil bilgisel açıdan açıklayan yazılardır. İkincisi ise Latin alfabesinin gerekliliğini, önemini diğer bir ifade ile propagandasını yapan yazılardır.

Dergide Latin alfabesinin dilbilimi üzerine yayımlanan metinler, ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim ünlü dilci âlim Muhammet Geldiyev, Türkmen Latin alfabesinin oluşumunu şöyle açıklamaktadır: “Sovyetler çapında yaşayan Türk-Tatar halklarına fayda sağlayıp birleştiren yeni alfabesinin asıl harf sayısı 33 olup, bir de (’) apostrof işareti vardır” (1/2). Geldiyev bu yazısını ünlü ile ünsüz başta olmak üzere dilbilimsel konuları detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Bununla birlikte S. Yiş. makalesinde, Türkmen dilinin tarihi ile Türkmen’in yeni Latin alfabesinin fonetik önemi hakkında değerli bir yazı kaleme almıştır.

Aynı şekilde dergide Latin alfabesinin geçilmesinin öneminden bahseden yazılarda görülmektedir. Türkmenistan’da Latin alfabesinin yayılması için yayımlanmış olan *Gızıl Yol* dergisinde, Türkmenistan’da Latin alfabesine geçiş tarihi ilgili bilgi verilmektedir. 12 Mayıs 1927 yılında ilan edilen günü, 19 Mayıs 1928 tarihi Arap harfinin (alfabesinin) bırakılıp, Latin alfabesine başladığı gün ve 1930 yılı ise tamamen kaldırıldığı gün olacağı ifade edilmektedir (1/1). Bu bağlamda Böriyev, *Gızıl Yol* dergisinin özgün bir yerinin olduğunu dile getirmektedir (4-5/11). Bununla birlikte İşanov’un Ağamalıoğlu bağlamında vurgu yapılmaya çalışılmaktadır. Ağamalıoğlu’nun Latin alfabesi bağlamında 12 Ağustos 1927 yılında Aşkabat’ta geldiğini ve bu konuda etkili olduğunu belirtmektedir (2/20). Ayrıca Latin alfabesinin inkılabın alfabesi olduğu vurgulayan şiirler ve öyküler ile de anlatılmaya çalışılmıştır. İsmailov’un şiir ile Kerimi’nin “*Öldi-de Dindi*” öyküsü bunun örneklerindedir. Bu yazılarda, Latin temelli Türkmen alfabesinin kabulü büyük bir gelişme olarak sunulmuştur. Ayrıca bu süreçte kaleme alınan metinlerin, alfabe devrimine yönelik bir sosyal ve siyasi zemin oluşturma amacının olduğu görülmektedir.

Dergi, Türkmenistan’da Latin alfabesini benimsetmeyi amaç edinmiştir. Türkmenistan’da geçiş sürecinde, Latin alfabesinin benimsetilmesi hususunda Türkmen aydınların arasında tartışma yaşanmıştır. Alfabe tartışmalarına dönemin tanınmış aydınları, Arap harfleriyle Türkmence kelimeleri yazmanın elverişli olmadığı ve Arap alfabesinin eksiklikleri, Sovyet Türkmenistanı’nın kurulmasıyla birlikte ciddi olarak dile getirmişlerdir. Bu bağlamda Latin alfabesinin gerekliliğinin anlatılmasının nedenini ise Böriyev’in “Türkmenistan’da Latin Yazıvı” adlı makalesinde açıklamaktadır. Böriyev adı geçen makalesinde, Türkmenistan’da Latin alfabesine hızlı bir şekilde geçilmemesinde üç nedenin olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki Latin alfabesini bilen eğitilmiş insanların az olması, ikincisi Latin alfabesine karşı olan ve Arap alfabesini savunan ruhaniler olarak adlandırılan bir grubun olması ve Latin alfabesine geçirilecek Türkmence kitapların sınırlı olmasıdır (4-5/9). Dergide Latin alfabesinin yayılması ile ilişkin farklı yazılar yer almaktadır.

Sonuç

XX. yüzyıl Türkmen tarihinde siyasi, sosyal ve kültürel açıdan köklü değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Buna bağlı olarak dil ve edebiyat alanlarında da gelişimler yaşanmıştır. Bunların en önemlisi dil, özellikle sürecin panoraması olan alfabe konusudur. Sovyetler Birliği Dönemi’nde süreli yayınlar, aktif bir şekilde ideoloji aracı olarak kullanıldığı gibi alfabe konusunda da aynı işlevi gördüğü söylenebilir. Bu amaçla *Gızıl Yol* dergisi neşredilmiştir. *Gızıl Yol* dergisi Türkmen Latin Alfabe Komitesi tarafından organize edilmiş ve yayınlanmıştır. Bu komite tarafından yayımlanan *Gızıl Yol* dergisi, 1928 yılında Aşkabat’ta toplam beş sayı çıkarılabildiği görülmüştür. Derginin sorumlu editörleri döneminin önemli görev kadrolarında yer alan kişileri olmakla birlikte derginin yazar

kadrosu da dönemin meşhur bilim adamlarıdır. Dergide yer alan yazılar, genel olarak Latin alfabesine geçiş sürecinin önemli metinleridir. Özellikle Latinleştirme konusundaki yazılar, yazım kurallarını ve Latin alfabesinin önemini, gerekliliğini açıklayan metinler olma özelliğini taşır. Türkmen Latin Alfabe Komitesi tarafından 1928 yılında Aşkabat'ta yayımlanan *Gızıl Yol* dergisi, Türkmenlerin XX. yüzyıl ilk yarısında Latin alfabesine geçişi belgeleyen süreli yayınlardan biridir. Ayrıca *Gızıl Yol* dergisi, Türkmen dili serüveni göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Kaynaklar

- AGA-ZADA, (1928). "Gızıl Tamga". *Gızıl Yol Dergisi* 4-5 (Kasım – Aralık): 37-39.
- ANNAGURDOV, M. (1962). *Sovet Türkmenistanının Metbugat Tarihinden Oçerkler*. 2. Kitap. Aşkabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı.
- ARTIKOV, A. (1928a). "Oba Mugallımlarının Vazıpları". *Gızıl Yol Dergisi* 1 (Haziran): 3-4.
- ARTIKOV, A. (1928b). "Birinci Basgıç ve Savatsızlığı Yok Edyän Mekteplerin: 1928-29-nci İldakı Hasılı". *Gızıl Yol Dergisi* 2-3 (Eylül –Ekim): 9-15.
- ARTIKOV, A. (1928c). "Okuv Üçin Göreşmek Gerek". *Gızıl Yol Dergisi* 4-5 (Kasım – Aralık): 5-8.
- AŞİROV, T. (2020a). *Türkmen Basın ve Düşünce Tarihinde Türkmen İli Dergisi (1922-1924)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- AŞİROV, T. (2020b). "Millileştirme ve Türkmen Dilinin Terminolojisi Üzerine Araştırmalar: A. H. Örneği", *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Ocak): 273-280.
- AŞİROV, T. (2021). *Türkmenistan'da Sovyetleştirilme Sürecinde Pioner Dergisi (1926-1930)*. Ankara.
- AŞİROV, T.-ALBAYRAK, Ç. (2020). "XX. Başlarında Türkmen Öğrencilerin Yabancı Kızlarla Evliliği Hususu Üzerine Tartışmalar: B. Kerbabayev Örneği". *Folklor Akademi Dergisi* 3/2 (Ağustos): 423-435.
- AŞİROV, T.-ARICAN, O. (2020). "Yakup Nasırlı'ya (1899-1958) Göre Türkmenistan'da Milli Matbuat". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (1), 45-50.
- AŞİROV, T.-ORAZSAHEDOV, A. (2020). "M. Geldiyev, Dayhaan Eliipbiisi, Türkmen Dövlet Neşriyaatı, Aşqabaat – 1928. 115 s.". *Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi* 2 (1), 74-76.
- AŞİROV, T. (2019). "Türkmen Yaş Goşgıcları. (1931). Yıgnap Tertibe Salan M. Geldiyev. Aşqabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı. 91 s.". *Korkut Ata Türkiyat Dergisi* 1/1 (Aralık), 53-56.
- BEGCANOGLI, A. (1928). "Etnografiya Cähetinden Türkmenistanı Ögreniş". *Gızıl Yol Dergisi* 4-5 (Kasım – Aralık): 32-33.
- BÖRİYEV, K. (1928). "Türkmenistanda Latın Yazıvı". *Gızıl Yol Dergisi* 4-5 (Kasım – Aralık): 9-13.
- GAPUROV, S. (1928). "Uç Oynan". *Gızıl Yol Dergisi* 2-3 (Eylül –Ekim): 29-31.
- GAPUROV, S. H. (1926). "Türkmen Dili", *Türkmenistan Gazetesi*.
- GAPUROV, S. H. (1930). "İmla Hakında", *Türkmenistan Gazetesi*.
- GELDİYEV, M. (1928). "Täze Elipbiniñ Kä Bir Yazuv Düžginleri Doğrısında Düşindirme". *Gızıl Yol Dergisi* 1 (Haziran): 2-3.
- HOCAMBERDİYEV, A. (1928). "Rayon Magarıf İnispektirlerimizin İşengirliğı". *Gızıl Yol Dergisi* 4-5 (Kasım – Aralık): 21-22.
- ISMAYILOV, M. (1928). "Täze Geldi, Köne Çık". *Gızıl Yol Dergisi* 2-3 (Eylül –Ekim): 32.
- İŞAN, İ. (1929). "Arap Elipbisini Kovuyars". *Türkmenistan Gazetesi*.
- İŞANOV, İ. (1928). "Yol. Agamalhoğlu ve Täze Elipbi". *Gızıl Yol Dergisi* 2-3 (Eylül –Ekim): 17-20.
- KERBABAYEV, B. (1928). "Durmuşımızdan Gısgacık Bir Hikaya". *Gızıl Yol Dergisi* 2-3 (Eylül –Ekim): 21-28.

- KERİMİ, Ş. (1928). “Öldi-de Dındı”. *Gızıl Yol Dergisi* 2-3 (Eylül –Ekim): 33-36.
- “Latınçalaşdırma Çağırması”. *Gızıl Yol Dergisi* 1 (Haziran): 1.
- MİR BAGIR ZADA, M. A. (1928). “Dongan (Çin) Halkının Türk Taze Elipbisine Geçmeği”. *Gızıl Yol Dergisi* 4-5 (Kasım – Aralık): 34-36.
- P. A. (1928). “Oba Sıyası-Magarıf Metbugat İşleri”. *Gızıl Yol Dergisi* 4-5 (Kasım – Aralık): 23-29.
- S. Yiş. (1928). “Köne Elipbi ve Türkmen Taze Elipbisini Özleşdiriş”. *Gızıl Yol Dergisi* 1 (Haziran): 9-10.
- S.B. (1928). “Harazım-Hıva Babatında Bir Mülâniza (Oylanşık)”. *Gızıl Yol Dergisi* 1 (Haziran): 8-9; 2-3 (Eylül –Ekim): 37-45.
- ŞAMIRATDOV, M. (1925). “Dil ve İmla Gurultayı”. *Türkmenistan Gazetesi*.
- ŞAMIRATOGLU, M. (1928). “Balalar Öyleri ve Bağları”. *Gızıl Yol Dergisi* 4-5 (Kasım – Aralık): 14-20.
- ŞÜKİVİF, H. (1928). “Taze Yol”. *Gızıl Yol Dergisi* 4-5 (Kasım – Aralık): 30-31.
- Türkmen Sovyet Entsiklopediyası*, (1974-1989). I-X. Ciltler, Aşkabat.